

Válas György

26 nap*

1944. december 24.

1944 karácsony előnapján, nyolcévesen egy Vöröskereszt-gyermekotthonban ébredtem a Munkácsy Mihály utcában. Hogy melyik házban, nem tudom. Annyi biztos, hogy a Podmaniczky utca és a Szondi utca között egy bérháznak kellett lennie. Talán a Szondi utcai sarokház. Négy évig jártam később iskolába a szemközi oldalra, a Kölcseybe, négy évig lestem, hogy vajon melyik ház lehetett, de nem bírtam rájönni. Azt tudom, hogy korábban egy szocdem párthelyiség része volt az a színházterem, amelyben mi, gyerekek laktunk.

Mami (így hívtam édesanyámat) ugyanebben a gyermekotthonban volt gondozónő. Velünk volt még velem egykorú pajtásom, Mami barátnőjének, Mártának a fia, Seiden Gyuri is. Vele akkor már jó fél éve majdnem megszakítás nélkül éjjel-nappal együtt éltünk. Amikor ugyanis a házunk csillagos ház lett, Márta és ő beköltöztek hozzánk az egyszobás lakásunkba, hogy meglegyen az egy szobára négy fő, különben idegeneket költöztettek volna be. Márta aludt bent a szobában, édesapám megürült ágyában, Gyuri pedig kint az előszobában, velem egy ágyban, fejtől-lábtól. Nappalra bent a szobában kialakítottunk egy hangulatos játszósarkot az én játékos polcommal. Édesapámról akkor már közel két éve megkaptuk a hivatalos értesítést: „eltűnt”. Különleges munkásszázadal hurcolták el. Senkivel sem találkoztam, aki azt a muszos frontszázadot túlélte volna.

Hogy a házunk, a Jókai utca 4. csillagos ház lett, sokáig ott maradhattunk. Az október 15-iki Horthy-proklamációt még ott hallgathattuk a ház egyetlen keresztény lakójának, a vicéből nemrég lett házmesternek a rádióján. Zsidónak akkor már nem lehetett rádiója, be kellett szolgáltatni. A vicéből épp azért lett házmester, mert keresztény volt, az eredeti házmester meg zsidó. Amúgy ez a vice nagyon rendes, kedves munkásember volt, mi, gyerekek sokkal jobban szeretjük, mint az eredeti házmestert. És persze

ő is sokkal jobban szeretett minket. Soha nem szitkozódott, soha nem gorombáskodott velünk. Amikor házmester lett, nem költözött le az alagsori házmesterlakásba, hanem maradt az 5. emeleti, padlástéri vicelakásban, odalent pedig tovább lakott a régi házmester. Amikor először közvetítették a Horthy-proklamációt, kitétte a rádióját az udvarra néző ablakba, és jól felhangosította. Később aztán az egyik ismétléskor be is ültünk hozzá zavartalanabban meghallgatni.

November elején, amikor már Pestről is elkezdtek innen-onnan egész zsidó házakat elhurcolni, Mami szerzett két helyet kettőnknek egy Pozsonyi úti svéd védett házban. Az oda átköltözés néha még vissza-visszatér rémálmaimban, ahogy a Szent István körúton rohanunk, Mami csak sürget, hajszol, hogy gyorsabban, gyorsabban, siessünk, siessünk, siessünk, engem meg húz vissza a hátizsákom, benne minden elvihető ruhaneműm (a többi csomagot persze Mami viszi), a lábam pedig már kezd lemerevedni, hiszen előtte végigrohantuk már a Jókai utcát.

Talán két hetet laktunk a védett házban, de Maminak rossz megérzése támadt, ezért szerezte ezt a másik helyet, a gyermekotthont hármunknak. A megérzése indokoltnak bizonyult, két hétre rá elhurcolták az egész védett házat.

Egy nagy színházteremben két sorban álltak a lécekből ácsolt emeletes priccsek, minden negyedik után egy kis átjáró út, a két sor között egy szélesebb. Nem maradt annyi hely, hogy legalább napközben kimenjünk a priccsek közé játszani, egész nap a priccünkön ültünk. Az én helyem az utcától távolabbi sor alsó emeletén a bejárattól a negyedik pricc volt, mellettem Gyuri, szemközt, a középső közlekedőút túoldalán a rühesek. Gyógyítani nem volt mivel őket, maradt az elkülönítés.

A sok kisgyerek mellett volt négy kamasz is, egyikük 14, a többi 16–18 éves, az utóbbiak kö-

Mami nem sokkal a felszabadulás után

zül ketten testvérek. Letagadták a korukat, hogy bekerüljenek a védettebbnek tartott gyermekotthoni helyekre. Akik döntöttek a befogadásról, szemet hunytak. Nekik négyüknek külön szobájuk volt, közel az utcához, vagy talán utcára nyílt. Egyszer halálra rémítették Mamit, amikor a szobájukban elkezdték énekelni az Internacionálét.

December 23-án este a gondozók (egy férfi, és Mamin kívül még két vagy három nő) azzal vidítottak fel bennünket, hogy két nagy uborkásüveget mutattak, bennük sok mézzel: karácsonyeste ünnepi vacsora lesz, mézes kenyér. 24-én vidáman ébredtünk hát, az esti ünnepi vacsorára gondolva. A legtöbbünk már évek óta nem evett mézet. A vidámságunk nem tartott soká. Még mi, lassabban evők be sem fejeztük a reggelit, amikor berontott néhány nyilas pártszolgálatos: „Azonnal csomagolni, tíz percen belül le az utcára!” Kapkodva engedelmeskedtünk. Szerencsére a holmink nagy része úgyis bent volt a hátizsákunkban. Kifelé menet még láttuk, ahogy a nyilasok nagykanállal esnek neki a mézünknek.

Lent az utcán aztán néhány fegyveres nyilastól körülvéve hosszan, hosszan ácsorogtunk. Lehetett talán egy félóra, de lehetett több is. Ilyen

helyzetben még egy felnőttnek is csődöt mond az időérzéke. Nyirkos, fázós, ólmosan szürke idő volt, a kabát alá is alattomosan bekúszó hideg, csak néhány fokkal fagypont felett, de a hó még váratott magára. Olyan idő, amikor annak is elmegy mindentől a kedve, akinek pedig erre semmi oka. Hosszú idő múltán megjöttek, akikre eddig vártunk: egy másik gyermekotthon népe, szintén a Munkácsy Mihály utcából.

Elindultunk lassú, vontatott menetben az úttesten, előttünk, mellettünk, mögöttünk katonaruhás, karszalagos nyilas pártszolgálatosok puskával. Munkácsy Mihály utca, Podmaniczky utca, Ferdinánd híd, Csanády utca. Mindig lent az úttesten. Egyre csak a Duna felé a szinte néptelen utcákon. Nekünk, kisebb gyerekeknek jó volt: mi gyanútlanok voltunk. A felnőttek és a kamaszok azonban már tudták, mi az a Dunába lövés.

Szent István park, alsó rakpart.

De mégsem a rakpart széléhez vittek, hanem a pontonhídhöz, a későbbi Mancsi hídhöz, amely a Margit híd novemberben felrobbantott pesti felét pótolta. A pontonhídnak katonai őrsége volt. A nyilasaink hosszan tárgyaltak velük, hogy engedjék át a menetünket. Megint hosszú ácsorgás következett. Végül akadt egy parancsnok, aki megadta az engedélyt az átkelésre. Az imbolygó, hullámzó pontonhídról oda jutottunk ki, ahol a Margitszigeten most a szökőkút áll.

Tovább, Margit híd, Bárány Lipthay utca, Pálffy tér (ma Bem József tér), ott be a Radetzky-laktanya udvarára.

Négy oldalról épülettel körülvett, hatalmas, szürke kaszárnyaudvar. Hogy aszfaltozva volt-e vagy betonozva, azt nyolc évesen nem tudtam megkülönböztetni. Az biztos, hogy nem földes és nem is kövezett. A közepén négyszögletes összefolyó, mindenfelől oda lejtett az udvar.

Az udvaron állítottak fel minket, százhat gyereket és néhány kíséző felnőttet. A mi gyermekotthonunk a dunai, tehát keleti oldalon állt, a másik gyermekotthon a délin. Az udvar közepe felé néztünk. A hátunk mögött szürke, vakolt fal, magasan, az első emeletig ablaktalan. Tőlünk balra a kapualj, amin bejöttünk. Én az utolsó sor bal széléhez egészen közel álltam. A kapualjban ráláttam a lépcsőház üvegezett csapóajtására. Épp, mint egy bérházban.

Az udvar közepén, velünk szemben felállítottak egy géppuskát. Gondosan az összefolyó túloldalára tették. Ha megindul a vérpaták, ne érje el a géppuskát. Maxim rendszerű géppuska

volt, kerek, páncél védőlemezes, mint egy miniatűr ágyú, a csöve körül a vízűtés bordázott, vastag tartályával. Befűzték a hevedert. Végigpásztáztak vele minket, nézve, hogy letámasztott talpáról mindenkit elér-e. Aztán fölálltak mellőle. A csöve most a két gyerekcsoport közé a sarokba nézett. A hátunk mögötti fal a golyófogó.

Az udvaron nagy volt a nyüzsgés. Velünk szemben, az udvari szárny jobb szélén volt egy boltíves átjáró a következő udvarba, azon át áramlottak a nyilasok oda és vissza. A géppuska mellett mindig volt két-három ember, de nem mindig ugyanazok. Cserélődtek. Az épület négy szárnyáról komoran néztek le ránk a kaszárnyaablakok. Mi csak álltunk ott, álltunk órákon át, várva, hogy mikor nyit tüzet ránk az a csőre töltött géppuska. Ezt már mi, kicsik is értettük. Játszottunk eleget géppuskást. Megharcolt. Meg főbelövődött. Eszmélésünk óta háborúban éltünk, szinte nem is volt más játékunk, csak háborúhoz kapcsolódó. (Egy vasárnap megkérdeztem Mamit: „Mami, ha nincs háború, akkor miről írnak az újságok?”) Két és fél éve rendszeresen ráztak fel minket legszebb éjszakai álmunkból, hogy futás le az óvóhelyre. Amikor közel vágott be egy bomba, például az Oktogonon egy féltonnás példány a villanyűjság-házba – ég-föld összeszakadt az óvóhelyünkön. Én már rádióügyeletes is voltam, persze csak nappal, lesve, hogy mikor mondják be a közeledő légitámadást: „Bácska, Baja, ...”. Mindnyájan kész fegyverszakértők voltunk.

Mi pontosan tudtuk, mi az, ha felugat a géppuska.

Nem tudom, hány órán át álltunk és vártunk ott, vártuk a halált.

Aztán berobogott a kapualjba egy katonai színre festett oldalkocsis motorkerékpár. Régi, bal oldali közlekedésre épített motor volt, bal oldalon az oldalkocsija. A lépcsőházi bejárat előtt állt meg a kapualjban. Az oldalkocsiból kikapattanó tiszt még odakiáltott az udvaron nyüzsgő nyilasoknak: „az oroszok bezárták a gyűrűt”, azután berohant a lépcsőházba. A motor vezetője is leszállt, rágyújtott, sétált a motor körül.

Újabb hosszú várakozás, ácsorgás. A motoros futár már rég elment. Aztán egyszer csak újabb nyüzsgés támadt, és ismét menetoszlopba állítottak minket, elindítottak a Fő utcán a Lánchíd felé. Ha bezárult a gyűrű, akkor már takarékoskodniuk kellett a lőszerrel. Nem pazarolhatták zsidó gyerekekre.

Fő utca, Lánchíd, azután át a Belvároson. Végtelennek tűnő út. A befejezetlen reggeli óta nem ettünk, nem ittunk, nem mehettünk végére. Az életveszély elfeledtetni az emberrel az ilyen gyarló apróságokat, de most, hogy szemmel láthatólag a gettó felé vittek bennünket, már egyre nehezebben gyalogoltunk.

Messze voltunk már a Lánchídtól, közeledtünk a gettóhoz, amikor valami olyasmi történt, amiről máig sem tudom, hogy volt hozzá Maminak mersze. Amikor a hozzánk legközelebbi nyilas egy útkereszteződésnél éppen egy kissé elénk ment, a háta mögött Mami megtaszította Seiden Gyuri hátizsákját: „eredj!” Gyuri nekiiramodott a nyilas háta mögött, majd beugrott a mellékutca legközelebbi kapualjába. Ott várta ki, amíg elhalad a menetünk. Akkor már „csak” annyi dolga maradt, hogy el kellett egyedül mennie a Pozsonyi úti védett házba Mártához, és ott be kellett jutnia a kapun. Nyolcévesen megtette. Nyilvánvaló, hogy, előlem eltitkolva, nehogy fecsegni, kérdezősködni kezdjek, jó alaposan megbeszélték előre az egészséget. Az az *eredj!* csak a megbeszél, kidolgozott akció elindítása volt.

Maminak iszonyatos alternatívák közül kellett választania. Ha nem szökteti ki Gyurit, akkor Márta semmit sem tud róla, csak azt, hogy a gyermekotthont, ahol Mami vigyázott rá, elhurcolták a nyilasok. Azt hinné, hogy a férje után elveszítette tőle szült egyetlen szem gyermekét is. Ha a kiszöktetés során Gyurit lelövik a nyilasok, vagy tévovázása miatt, balszerencséje miatt útközben elkapják, akkor ő veszejtette el Márta egyetlen fiát, akire ő vállalta, hogy vigyáz. Gyuri teljesítette a hihetetlen feladatot. Az epizód epilógusa: két hét múlva, a nemzetközi gettó kiürítése során Mártát és Gyurit is behozták a gettóba. Megtaláltak minket, és attól fogva ott voltak ők is velünk az óvóhelyen.

Már körülvevett bennünket a korai alkony kezdődő sötétsége, amikor a csontig ható nyirkos hidegben a gettókapuhoz értünk. Onnan már csak annyit kellett tovább gyalogolnunk az egyre mélyülő szürkületben, amennyi a mai gyerekeknek egy jó kiadós séta.

A gettóban a Klauzál utca 10.-be szállásoltak be minket, a két gyermekotthon 106 lakóját. Ahogy beértünk a gettóba, és már nem kísérték bennünket a nyilasok, a gyermekotthon összes többi felnőtt gondozója kereket oldott, Mami egymaga maradt ott a (Gyuri nélkül csak) 105

gyerekkel. A négy kamaszfiú segítségével, munkáján múlott, és persze az ő hihetetlen lelkierején és lelkiismeretességén, hogy teljesíteni tudta ezt a feladatot, hogy ennyi gyerekről (a hitközségtől kapott élelemmel) gondoskodni tudott.

KLAUZÁL UTCA 10.

Amikor a gettóba értünk, tehát a Klauzál utca 10.-ben helyeztek el minket. A hagyományos zsidónegyedben átlagosnak, vagy talán kissé öregecskének számító, kétemeletes, gangos ház, alig egyházyira a gettó határától. A Dohány utca sarkán a Klauzál utca 6. már a gettón kívül volt. Kaptunk egy első emeleti lakást a 105 gyerekek és egyedül maradt gondozójuknak, Maminak, de annak a lakásnak nem sok hasznát vettük. Egyszer mentünk fel oda, akkor is kár volt. Az óvóhelynek berendezett pincében helyezkedtünk el.

Érdekes, hogy a Munkácsy Mihály utcai óvóhelyre egyáltalán nem emlékszem, pedig teljesen valószínűtlen, hogy ott, a Nyugati közvetlen közelében ne kellett volna lemennünk az óvóhelyre.

Mivel odaérkezésünkkor, 1944. december 24-én úgy tudtuk, hogy Budapest körül bezárult az ostromgyűrű, világos volt, hogy ettől kezdve az óvóhelyen kell élnünk. Az ostrom körülményei között megszűntek a légiriadók, vagyis megszűntek a messziről induló, így előre jelezhető légítamadások. Az ágyútűz és a kis bombákkal támadó csatarepülőgépek hatókörzetébe kerültünk. Az utolsó héten már a szűk utcákba, udvarokba is belőni képes aknavető k tűzkörzetébe is. Nem különült el többé a légiveszély és a szünet, bármikor, bármelyik pillanatban érkezhettek belövés vagy bomba.

Ahogy az udvarról levezető lépcsőn leértünk az óvóhelyre, egy kis előtér után jobbra az udvar alatti hatalmas terembe jutottunk. Ez nemrég még egy tojás-nagykereskedő raktára volt. Háromszor kettős sorban hatalmas vasbeton tartályok sorakoztak végig a termen, azokban tárolták valaha ládákból a tojást. Ezek a tartályok majdnem színültig meg voltak most töltve tűzoltó vízzel, ahhoz azonban nem volt szabad hozzányúlni. Nagyon szigorúan vett szabály volt az egész városban, hogy a tűzoltó vizet nem volt szabad semmi másra, csak tűzoltásra használni. Ebben a teremben nem lakott senki, nem volt ott hol.

A nagy teremből kétfelé nyílt tovább ajtó, mindkettő után néhány lépcsőfokot le kellett menni. Az egyik ajtó a bejárattal szemben, az utca felé nyílt. Ott voltak a szükségvécek, és onnan nyílt egy sor közepes méretű szoba. Ezek valamelyikében lakott a gyerekek egy része. A másik ajtó jobbra, a terem végének a közepén nyílt, a Klauzál utca 8. felé. Itt egy nagyobb szobában a ház régebbi lakói laktak. Ebből a szobából nem ajtóval, csak egy nagyon széles ajtónyílással nyílt az utca felé az a szoba, amelyben mi laktunk. Innen tovább már nem volt. A bejárat felől nézve az utcai front jobb oldalán nyílt egy vészkiárat, a szokásos, betonnal erősített páncélajtóval, hozzá falba erősített, meghajlított betonvasak adták a létrát. Épp a vészkiáratnál szemben volt egy falikút, amelyből akkor is folydogált vékony sugárban a víz, amikor már nemhogy az emeleteken, de a földszinten sem volt. Attól kezdve egész nap hosszú sor állt a csapnál, velük is meg kellett osztanunk a lakóhelyünket. Mi viszont éjszaka vehettünk vizet, amikor a távolabbról jöttek már elfogytak.

A tojás-nagykereskedő ládáiból még maradt egypár. Azokból jutott Maminak és nekem, meg még a gyerekek egy részének bútor: éjjel ágy, nappal szék és asztal. Amikor két hét múlva Márta és Gyuri csatlakoztak hozzánk, velük is meg kellett osztanunk a kettőnk néhány ládáját, attól kezdve még szűkösebben voltunk. Gyurival ketten aludtunk két összetolt ládán, fejtől-lábtól, Mami és Márta ugyanígy három ládán. Nem is mindenkinek jutott ilyen luxusbútor. A négy kamasz például az utcai falnál, a vészkiárat mellett, kabátokból, nem tudom, miből összehordott derékaljakon aludt a földön.

A hitközségi konyháról kaptunk napjában egyszer meleg ételt. A négy kamasz közül ment el érte kézikocsival mindig másik kettő. Nem volt éppen veszélytelen munka a Klauzál utca 10.-ből a Síp utca 12.-be és vissza elhúzni az edényekkel (visszafelé megtöltött edényekkel) megrakott kézikocsit a golyók, bombák, szilánkok záporában, az utcát már sok helyütt elborító törmeléket kerülgetve. A két testvér közül a fiatalabbik kapott a vége felé egy repeszt. A sebesülése normális körülmények között nem számított volna súlyosnak, de hát a körülmények egyáltalán nem voltak normálisak. Gyógyszer nélkül, eszkábált kötszerekkel minden sérülés veszélyes volt. Napokig sebláza volt, és nem volt más gyógyszere, csak az ágynyugalom. Erős, fiatal szervezete végül legyőzte a bajt, de

még a felszabaduláskor is épp csak lábadozó volt.

Maminak akkor sokkal kisebb sérülése maradandó bajt okozott. Egyetlen kisollója volt, azzal vágta a gyerekek lába körmét, aztán a saját kezéről egy beszakadt bőrdarabkát. Megtisztítani meg nem volt mivel az ollót. Befertőzött, begyulladt a jobb keze középső uja. Nagy nehezen talált egy ismerős orvost, de az is belgyógyász volt. Végig felvágta Mami ujján a tályogot, ahogy tudta, amivel tudta, aztán valami cérnával vagy öt öltéssel összevarrta a sebet. Megelőzte így a gangrénát vagy szepszist, de Maminak az az uja végleg megbénult, nem tudta többet behajlítani. Talán az ín nőtt össze benne az ínhüvellyel.

A napi ebéd persze ilyen körülmények között odaért, amikor odaért. Igazi ebéidőre szinte soha, de volt, hogy késő délutánra. Már maga a konyha is sokszor késett, de a srácoknak is sokszor hosszú időre fedezékbe kellett húzódnuk, amikor az ebédet hozták. Ez az utóbbi még azzal is járt, hogy a kaja közben kihűlt. (A vége felé már jó hideg idő volt, erős fagy.)

Zsírtales, vízben főtt, nem egy esetben fagyott krumpli, tarhonya, valami főzelékszerű, nagyon sokszor csak híg leves. Ebből állt az ételmezésünk. Két ebéd azonban emlékezetes maradt számomra. Egyszer már előző nap hozták a srácok a hírt: másnap mogyorós tészta kapunk. Túlságosan felcsigázták a várakozásunkat. Tojás és zsiradék nélküli, péppé szétfőtt, szétázott tészta, rajta annyi darált mogyoróval, hogy körülbelül adagonként juthatott belőle egy szemnyi, meg még ugyanannyi cukor. A másik emlékezetes ebéd viszont a majdnem egy hónap alatt kapott egyetlen húsbéd volt: a krumplin talán három kis kocka a kor fő-fő csemegejéből, lópörköltből.

Az ebéddel hozták meg a napi kenyéradagunkat is. Eleinte napi 200 grammot. Aztán 150-et, aztán 100-at, aztán már csak 50-et. Aztán az 50 g kenyér helyett 50 g kukoricamálét. Aztán 50 g sült tökört. Aztán végül már semmit.

Az üres idő összefolyik. Az biztos, hogy sok időt vett el a napi tetvéskedés. Azt nagyon alaposan csináltuk. Amikor Gyuriék megjöttek, folytattuk vele, amit a Jókai utcában félbehagytunk: a *csata* nevű kártyajátékot játszottuk. Ez abból áll, hogy a kettéosztott paklit hátával fölfelé magunk elé tettük, és egy-egy lapot felnyitottunk. Akié a nagyobb (a színek egyenértékűek), az viszi a két lapot. Ha a két lap egyfor-

ma, akkor letesszük magunk elé felnyitva, rátezzük a következő lapot takartan, majd megint egyet felnyitva. A nagyobb most már hat lapot visz, a fedve kitett lap lehet nagy lap is. Ha megint egyforma a két lap, akkor már két további lapot teszünk rá fedetten, majd megint a következő nyitott dönt, és így tovább. Ha elfogy a lap, akkor az elvitt lapokat használjuk keverés nélkül. Akinek teljesen elfogynak a lapjai, az vesztett.

Ezt a kártyajátékot általában 32 lapos magyar kártyával szokás játszani, rendszeresen keverve, emelve, osztva, így tűrhető időn belül lemegy egy parti. Mi 110 lapos (6 dzsókeres) dupla römikártyapaklival játszottuk, rendszeres osztás helyett úgy, hogy az egyiké a kék hátúak, a másiké a piros hátúak, vagyis a két játékos lapjai között csak a sorrendben van különbség. Így volt, hogy két napig is eltartott egy parti.

Emlékszem arra is, hogy egyszer valahonnan, nem tudom, honnan, kaptam egy szem mazsolát. Azt az egyetlen szem mazsolát egy teljes órán keresztül majszoltam úgy, hogy közben folyamatosan érezzem az ízét.

Említettem, hogy egyetlenegyszer mentünk fel a nekünk kiutalt első emeleti lakásba. Akkor Mami úgy találta, hogy már semmiképpen nem halogatható tovább a mosakodás. Talált fent a lakásban egy lavórt, a nagy, üres hall (tehát nem utcára nyíló szoba) közepén ráállította egy hokedlira, úgy, hogy a szoba ablaka felől takarta a fal, felcipelt bele vizet. Négy-öt gyerekkel, köztük velem felment egy csendes időszakban a lakásba mosakodni. Protekciós voltam, én voltam az első. Derékig nekivetkőzve (bent a lakásban nem fagyott) a lavór fölé, a szép tiszta víz fölé hajoltam, hogy belemerítsem a kezem, és elsőnek az arcomra locsoljam. Már a lavór fölött volt a kezem, amikor valami hatalmas dörrenés rázott meg. A lavórban a szép tiszta víz helyére sűrű sár freccsent. A hátamat vastagon belepte a vakolat pora. Mami gyorsan leporolta a hátamat, visszakaptam magamra a ruhámat, és iszkiri vissza a pincébe.

A velünk szomszédos lakás fölött vágott be a bomba, szerencsére csak egy kis, tízkilos gyújtóbomba, amilyeneket a szovjet Ratak szórtak. (A Rata a spanyol polgárháborúban kapta a nevét, azt jelenti: patkány. Csatarepülőgép volt, tehát földi célok ellen bevetett egyszemélyes gép. Fő ismertetőjele a légcsavar mögött teljesen szabadon álló, nagyon sok hengeres, hatal-

mas, léghűtési csillagmotor volt.) A bomba átszakította a legfelső földemet, és a második emeleti lakásban robbant. Az első emeleti (velünk szomszédos) lakásban a robbanástól berogyott a mennyezet. Nálunk, kétszobányival arrébb szerencsére csak a vakolat hullott. Ha elég erős a legfelső földem, és a bomba a padlástérben robban, felgyújtotta volna a padlásszerkezetet, kigyulladt volna a ház. Szerencsére nem volt elég erős. A második emeleti lakásban már nem talált más gyúlékonyat, csak a parkettet, de azt meg vastagon beborította az átszakadt mennyezet törmeléke. Néhány tetőgerenda azért kigyulladt, de nem volt veszélyes a tűz.

Huszonöt éjfelet, huszonnégy delet értünk meg a Klauzál utca 10. óvóhelyén úgy, hogy végig mások szeme előtt éltünk, egy percre se lehattunk magunkban, úgy, hogy tisztálkodni nem volt módunk, enni meg alig. Folyamatosan rettegtünk a nyilasoktól és a németektől, nem tudtuk, melyik percben törnek ránk.

1945. JANUÁR 17–18.

Már harmadik napja suttozták reménykedve a pincében: az oroszok már a Corvinnál vannak. Január 17-én ünnepi vacsorát ettünk. Mártának aznap volt a születésnapja, nekem másnap. A felszabadulás már karnyújtásnyira. Egy csomag mélyéről előkerült egy legvégső élelemtartalék: egy doboz szardínia. Négy halacska volt a dobozban, mindenkinek jutott egy-egy, meg egy picinyke korty az olajából. Ilyen fenséges vacsorát hónapok óta nem ettünk. Vacsorát meg napok óta. Kenyerünk már nem volt hozzá. Kenyerünk már napok óta nem volt, meg a helyette egy ideig kapott málé sem, de néhány napja már sült tök sem. Este tíz körül már elhelyezkedtünk éjszakára, amikor kopácsolás hallatszott a szomszéd szoba falán. Néhány SS törte át a Klauzál utca 8. felől a vészátjárót. (A vészátjáró a szomszédos két ház tűzfalán vágott, talán 60x60 centis lyuk, egyetlen sor élére állított téglával visszafalazva. Jó köldökmagasságban volt, aki átpréselte rajta magát, még valahogy le is kellett kászálódjon a túloldalon a földre.) A házparancsnokot keresték, mondták neki, hogy ők csak előőrs, egy óra múlva jön utánuk a század. Azzal továbbmentek, a másik vészátjárót is áttörve, a Klauzál utca 12. felé. Ezek már menekülnek! – futott végig az öröm a pincén.

Egy óra múlva azonban nem a német század jött a vészátjárón, hanem egy szovjet raj az udvar felől, le a rendes bejáraton. Kevesen voltak, talán öten-hatan. Harcokban megcsappant, legénysége többségét elvesztett raj. Az öröm, az ünneplés még korai lett volna, hiszen bármelyik percben jöhettek a németek. A házparancsnok rögtön elmondta a raj parancsnokának, hogy mit mondott a német előős. (Talán első világháborús hadifogságból tudhatott egy kicsit oroszul. Ahhoz a korosztályhoz, nagyapám korosztályához tartozott. Házparancsnok egyébként is csak katonaviselt ember lehetett, még a zsidók között is.) Az oroszok azonnal kiürítették a mellettünk levő, a nagy terem meghosszabbításában lévő szobát, amelybe a vészátjáró nyílt. Mindenkit betereltek onnan hozzánk. Ember ember hátán. Lefekvéshez már hely se volt, de persze hangulat sem. A géppisztolyos katonák szépen elhelyezkedtek a nagy teremben, fedezékül használva a vízzel telt betontartályokat úgy, hogy éppen ráláttak a vészátjáróra. Minden fényt eloltottak a nagy teremben, és vártak. Soká kellett várniuk, soká kellett várniuk. A helyünkről átláttuk az egész szomszéd szobát, a vészátjáróra is jól ráláttunk, de a nagy terembe csak épp egy picit láttunk be. Éjfél is elmúlt, amikor meghallottuk a németek beszélgetését, csoszogását. Egy egész század nem tud halkán vonulni.

Talán öt-hat németet engedtek átjönni a vészátjárón, aztán megszólalt az első dobtaras. Senkit sem találtak el. Talán egy kiskatona húzta meg izgalmában idő előtt a ravaszt. Minket közben semmi sem védett az esetleg gellert kapó golyóktól. A németek közül ketten azonnal előrerohantak, egyikük páncélöklével, másikat kézigránáttal. A második rövid sorozat már nem hibázott: akinél a páncélöklő volt, összeesett, kiesett a kezéből a páncélöklő. Nem éljük túl, ha azt a páncélöklőt ott, bent a zárt pincében el tudja sütni. A másik viszont el tudta hájítani a kézigránátot. Iszonyatosat szólt ott, a visszhangos zárt térben. Az egyik betontartályba esett, a ruszkikban nem tett kárt. Ezzel véget is ért a kis csata, a németek a vészátjárón visszamenekültek. Már éppen kezdtünk volna örülni, amikor látjuk, hogy a nagy teremből felénk vezető néhány lépcsőfokon folyik lefelé a víz. Aztán már zúdul. A pincehelyiségünk kezd megtelni vízzel. Mi a ládákra állunk fel, mások bőrdökre, van, akinek széke van a kintről beterelt régi lakók közül, ki mire tud, és nézzük,

ahogy a víz emelkedik, egyre csak emelkedik. Már közeledik a láda magasságához. Lesem, hogy hogyan lehet itt eljutni a vészkijáratig. No hiszen. Nem lenne éppen móka kötésig átázva kimenni a kinti fagyba, ahol ráadásul lőnek is. Aztán a víz emelkedése megállt, majd lassan csökkenni kezdett a vízszint. Soká, soká vártunk, mire végre leléphettünk a ládáról és leülhettünk. Egy óra tájt jött a parancs: mindenki fel a pincéből a földszinti lakásokba. Csak az udvariakba persze.

Felfelé menet láttuk a német páncélöklöt egy hokedlira téve. Amíg mi a tartályok közötti egyik közlekedőúton mentünk libasorban kifelé, a másikon a földön ott hörgött a meglőtt német. Tüdőlövés, mondták a katonaviseltek. Láttuk, hogy három betontartályt vert szét a kézi-gránát, három szétvert tartályból ömlött ki az a víz, ami majdnem kiöntött minket, mint az ürgeket. Három tartály a több mint százból. Odafejt mi a házmesterlakásban szorongtunk reggelig. Ülni alig volt hely, nemhogy aludni. A csatazaj még behallatszott, de már csak kézi-fegyverekből.

Nyolcadik születésnapom reggelére elhallgattott a csatazaj. Csend lett, nagy-nagy csend. Felszabadultunk. Túléltek. *Sors bona, nihil aliud.* Délelőtt Mami felpakolt, és elindultunk a Szövetség utcába, a nagynénjéhez, Józsa nénihez, a tágabb család egyetlen keresztény tagjához. Ahogy kiléptünk a kapun, és jobbra indultunk, átmentünk az utca túloldalára, oda, ahol egy beugróval egyháznyi hosszban kiszélesedik a járda, a sarokban halottak mellett mentünk el. Máglyába akkurátusan, főrshifosan felslichtolt halottak mellett. Mint a fahasábok. Civilek. Négy halott hosszában, négy rá keresztben. Megint négy hosszában, megint négy keresztben. És még négy hosszában. Az húsz. Könnyen számolható. Hideg volt, erősen fagyott, nem voltak bűdösek. Balra pillantottam, a másik sarokban még két hasonló máglya. Messzebb az utcában meg nem tudom, még hány. Mami sietve vonszolt, hogy ne nézzem őket.

Mami azért vitt Józsa nénihez, hogy néhány napra rábízson. Őrá és a három egészséges kamaszra nagy munka várt az elkövetkező napokban. A gyermekotthonbeli valamennyi gyereknek meg kellett találniuk a szüleit vagy más hozzátartozóit. Valóságos csoda, hogy ezt három nap alatt végbevitték, minden közlekedési eszköz nélkül, kizárólag gyalog.

Olyan csodálatos bablevest életemben nem ettem, sem előtte, sem utána, mint amelyet Józsa nénitől az első ebédre kaptam. Máig a számban érzem a telt ízét. Józsa néni egyébként is kitűnő szakácsnő volt, de abban a hús nélküli bablevesben igazán benne volt szíve-lelke, minden szeretete.

Három nap múlva Mami hazavitt a Jókai utca 4.-be, az ablaktalan lakásba. Az ablaküveg helyére valamiféle csomagolópapírt tett. Vízért nekem kellett lejárnom az első emeleti udvarra. Csak fél vödörrel bírtam el egyszerre, fel, kétemeletnyit. Gyertyánk, mécsesünk alig volt. Amikor Mami megkérte a vicét (akkorra már ismét vice lett), hogy aprítsa föl neki az előszobaszekrényünket, legalább egyszer megfürödhessünk, a vice inkább elvitte a szekrényt, és adott érte háromszor-négyszer akkora súlyban aprított tűzifát.

* Az alább olvasható történetet, amelyet hat évtizeden át magamban hordoztam (Mami 1956-ban meghalt, nem is volt kivel megbeszéljem) nem azért idéztem fel, hogy sorstársaimnak mondjam el. Szélesebb közönségnek szántam, akik még nem tudnak a hasonló történetekről.

Az itt olvasható írást a *Népszabadság* karácsonyi mellékletébe szántam. Zalai István, a melléklet szerkesztője azonban azzal utasította el, hogy a megírás színvonala nem éri el a közölhetőség szintjét. A *Népszavánál* is próbálkoztam, végig se hagyták mondani, mit akarok, közölhetetlen gorombasággal utasítottak el. Az *És*-nél másfél éve „a következő utáni számban közlik” egy másik, beküldésekor évfordulós írásomat.

